

“P.I. CHAYKOVSKIYDIN TÓRTINSHI SIMFONIYASI (Op 36 f-moll): DRAMATURGIYA HÁM MUZÍKALÍQ SEMANTIKANIN MÁSELELERI”

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyasi Nókis filiali

“Muzikatanıw” qánigeligi 3-jurs studenti

Dauletbaeva Gúlxumar

Annotaciya: Maqalada P.I.Chaykovskiydin Tórtinshi simfoniya (1877) - rus simfonizminiń eń áhmiyetli shıǵarmalarından biri sıpatında izertlenedi. Onıń dramaturgiyası, kompozitordıń jeke turmısı menen baylanısı (sonıń ishinde "taqdir" hám N.F. fon Mekk penen xat alısıwlarınıń tásiiri), sonday-aq forma, garmoniya hám orkestrlew tarawlarındagı jańashıl ózgeshelikleri qarastırıladı.

Gilt sózler: taǵdir, xat, simfoniya, dos, sonata, rondo.

Аннотация: В статье рассматривается Четвертая симфония П.И. Чайковского (1877) как одно из важнейших произведений русского симфонизма. Исследуется её драматургия, связь с личной жизнью композитора (в том числе влияние "судьбы" и переписки с Н.Ф. фон Мекк), а также новаторские особенности в области формы, гармонии и оркестровки.

Ключевые слова: судьба, письмо, симфония, друг, соната, рондо.

Abstract: This article examines Pyotr Ilyich Tchaikovsky's Fourth Symphony (1877) as one of the most significant works in Russian symphonic music. The study explores the symphony's dramatic structure, its connection to the composer's personal life (including the influence of "fate" and his correspondence with Nadezhda von Meck), as well as its innovative features in form, harmony, and orchestration.

Key words: fate, letter, symphony, friend, sonata, rondo.

Dóretiliw tariyxı. Tórtinshi simfoniya kompozitordıń dóretiwshilik jolındaǵı basqıshlı shıǵarma. Chaykovskiy onıń ústinde 1877-jılı bir neshe ay dawamında, oǵada sátsiz úyleniw aqıbetinde júz bergen awır ruwxıy krizisten keyin isledi. Bir

neshe háptelik turmısı júdá tásirshen kompozitor ushın azapqa aylanıp ketkeninen keyin ol qalay jasawdı bilmesten, sózsiz túrde hayalınan Peterburgqa qashıp ketti. Usı jerde oǵan járdem keldi, aqırında oqıtıwshılıqtı qoyıwǵa, ózi qálegen jerde jasawǵa múmkinshilik berdi. Saray ministrligi oǵan jılına úsh mın rubl pensiya berdi. Sonday-aq, belgili muzıkanı súyiwshi, metsenat, Chaykovskiy muzıkasınıń qızǵın ıqlasbenti N. fon Mekkten de mol materiallıq járdemler keldi. Kompozitor hám onıń qáwenderi hesh qashan ushıraspaytuǵın edi - bul olardıń ulıwma shárti edi, biraq olardıń arasında qızǵın hám júdá qızıqlı jazıpalar bolıp turdı. Chaykovskiy shet elge shıǵıp ketip, tásirleniwlerin ózgertiwge, awır hálsiregen den sawlıǵın dúzetiwge eristi.

Kompozitordıń 1877-jılı 1-mayda fon Mekke jazǵan xatında kompozitor ushın usınday awır waqıtta oylap tabılǵan Tórtinshi simfoniya haqqında birinshi eslewdi kóremiz: "Bul simfoniya jazılıp atırǵanda ótken qısta men qattı túnergen edim hám ol sol waqıtta basımnan keshirgen nárselerdiń haqıyqıy jańǵırır bolıp xızmet etedi," - dep xabar bergen edi Petr Ilich "xandra"nıń sebepleri haqqında tolıǵıraq maǵlıwmat beriwdi qálemey. Simfoniya kompozitordıń ózine shekemgi barlıq dóretiwshiliginiń juwmaǵı bolıp, jańa basqıstı ashıp berdi, tek ǵana Chaykovskiy simfonizminde emes, al uluwma simfoniyalıq janrdıń rawajlanıwında jańa, tereń kózqaraslardı ashıp berdi.

Chaykovskiydiń kóplegen orkestr shıǵarmaları tolıq anıq mazmun menen baylanısqan. Solay bolsa da, kompozitor onı ashıp beriwdi jaqsı kórmeytuǵın edi, ol tıńlawshılardıń ózleri onı bilip alıwın yamasa muzıkanı ózlerinshe túsiniwin abzal kóretuǵın edi. Tórtinshi simfoniya ol bul qaǵıydı shetke shıǵardı - múmkin, minnetdarshılıqtan shıǵar.

1877-jılı jazılǵan Tórtinshi simfoniya – kompozitor ushın kóp jaqtan sheshiwshi shıǵarma bolıp tabıladı. Ol simfoniyalıq muzıkanıń hár túrli tarawlarındaqı dáslepki izlenislerin juwmaqlap, janrdıń jańa túsiniǵı hám jańa wazıypaların alǵa qoyadı. Simfoniya onıń ushın "jannıń lirikalıq iqrarı" bolıp, oǵan ol ómir, adam táǵdiri, jeke adam hám qorshaǵan dúnya qatnasıqları haqqındaǵı keshirmelerinen hám oyların kirgizedi: izbe-iz rawajlanıp baratuǵın birden-bir ideyalıq-dramaturgiyalıq niyeti payda boladı, oǵan sáykes pútkil simfoniyalıq cikldıń

hám onıń ayırım bólimleriniń quramı qalıpleseı. Usı mániste simfoniyanıń programmalılıǵı haqqında aytıwǵa boladı, biraq ol ózgeshe túrde, súwretlew-kórsetiwden góre kóbirek ulıwmalasqan-psixologiyalıq bolıp keledi.

Tórtinshi simfoniyanıń muzikalıq obrazlarınıń xarakteri hám olardıń baylanısı qanday da bir real ómirlik qarama-qarsılıqlar haqqında túsinik payda etedi, olar geyde júdá anıq hám belgili boladı. Taneev simfoniya menen tanısqı atırıp, simfoniyanı "bul programmalıq muzıka" dep oylaǵanı tosınnan emes. Chaykovskiy bul boljawdı biykarlamadı, kerisinshe, simfoniya anıq sózler menen túsendiriw múmkin bolmaǵan programmalıq ideanıń bar ekenin tastıyıqladı, "Betxovenniń besinshi simfoniyasına eliklew" menen sheklenip: "yaǵnıy men onıń muzikalıq pikir-oılarına emes, - dep túsendiredi kompozitor, - al tiykarǵı ideyasına elikledim. Besinshi simfoniya programma bar dep oılaysız ba? Tek bar ǵana emes, ol neni aytpaqshı bolǵanı haqqında hesh qanday gúman bolıwı múmkin emes".

Betxovenniń Besinshi simfoniyasınıń programmalıq xarakterin kórsetip, Chaykovskiy onıń birinshi bóliminiń tiykarǵı motivi haqqında kompozitordıń belgili sózlerin názerde tutqan bolıwı múmkin: "Táǵdır esikti usılay qaǵadı". Tap sol "adam hám táǵdır" máselesi onıń Tórtinshi simfoniyasınıń tiykarında jatadı, biraq ol basqasha, basqa qurallar menen sheshiledi. Betxoven jolınan júrip, ol romantik programmalıq simfonizmge tán ayırım usıllardan paydalanıwǵa ótedi. Birinshi bólimniń kirisindegı fanfar teması Berlioz idée fixe-niń belgili analogiyasın kórsetedi, onı Chaykovskiy "fatum" obrazı, adamǵa qawıp salıp turatuǵın qorqınıshlı táǵdır kúshi sıpatında sipatlaydı. Hár jerde seziletuǵın hám rawajlanıw barısında hár sapar keskin ózgeris payda etetuǵın bul tema, "pútkil simfoniyanıń dani, sózsiz tiykarǵı pikir," – dep atap ótedi kompozitor. Qashıp qutılıw múmkin bolmaǵan, aldın-ala belgilengen bir nárseniń tási onıń melodiya-ritmikalıq súwreti hám tembr reńiniń (truba hám valtorna) turaqlılıǵı hám ózgermewshiligi menen kúsheytiriledi.

Simfoniyanıń keń kólemli **birinshi bólimi**- Andante sostenuto tempinde, 3/4 ólsheminde, f-moll tonlıǵında, sonata formasında dóretilgen. Bul bólim muzıkanıń keskin dramatik qarama-qarsı salıstırıwlardıń intensivligi menen ajralıp turadı. Onda sonata allegrosınıń klassikalıq forması ádewir ózgeriske ushıraǵan, ádettegi

proporciyalar jılısqan hám buzılǵan, bunı kompozitordıń ózi de ayıp ótken edi. Fon Mekktiń óz shıǵarmalarında dástúr tárepinen ornatılǵan formalarǵa ámel etedi me degen sorawına juwap berip, Chaykovskiy bılay dep jazǵan edi: "Hám awa, hám yaq. Sonday shıǵarmalar bar, olar belgili formaǵa, ámel etiw kerek, máselen, simfoniya. Bul jerde men ulıwma alǵanda dástúr boyınsha qalıplesken formaǵa súyenemen, biraq tek ulıwma alǵanda ǵana... Eger pikir rawajlanıwı formadan shıǵıwdı talap etse, onda formalardan sırtqa shıǵıw múmkin. Mısalı, biziń (yaǵnıy, Tórtinshi) simfoniyamızdıń birinshi bólimi júdá anıq formadan shıqqan xalda jazılǵan".

Bul bólimniń ózgeshelikleriniń biri – rawajlanıw barısında áste-aqırın jaqınlasatuǵın hár qıylı xarakterdegi tematikalıq materialdıń mollıǵı bolıp tabıladı. Ekspoziciya ayırım intonaciyalıq elementlerdiń ulıwmalıǵı menen óz-ara baylanısqan, anıq shegaralangán úsh tematikalıq bólim tiykarında dúzilgen: dinamikalıq úsh bólimli formada bayan etilgen tınıshsız, tolqınlanıwshı bas partiyaǵa esteliklerdiń tumanına oralǵanday názik melanxolik qosımsha partiya hám bir qalıpte hám asıqpay terbeletuǵın vals ritmindegi juwmaqlawshı partiya qarama-qarsı qoyılǵan. Bul úsh bólimniń qarama-qarsılıǵı bir qatar dinamikalıq, agogikalıq, tembr-orkestrlik hám tonallıq-garmoniyalıq qurallar járdeminde kórsetiledi: juwmaqlawshı partiyanıń si major tonallıǵı f-moll tiykarǵı tonallıǵınan eń úlken tonallıq uzaqlasqan noqatı bolıp, oǵan triton qatnasında jaylasqan (modulyaciya járdemshi partiyanıń H-durdıń minorlıq paralleline engarmoniyalıq jaqtan teń bolǵan as-moll arqalı ámelge asırıladı).

"Bólingen" ekspoziciyadan parıqlı, "táǵdirli" kirisiw temasınıń kútilmegen keskin basıp kiriwi menen baslanıwshı rawajlanıw bólimi qısqa hám jedel xarakterge iye bolıp, bas partiya hám kirisiw temaları arqalı sáwlelendirilgen "háreket" hám "qarsı háreket" kúshleriniń gúresiniń oraylıq momentin kórsetedi. Tolqın tárizli rawajlanıp atırǵan ósiwdiń toqtawsız kúsheiywshı energiyası sonshelli úlken, ol

Andante sostenuto. Bearbeitung von Otto Singer.

PIANO. *ff*

forma shegaraların buzıp ótedi hám rawajlanıwdıń dinamikalıq shoqqısı reprizanıń baslanıwı menen birigip ketedi. Bunday qubılıslardı biz Betxovende de ushıratamız (V. P. Bobrovskiy usınday mısallardıń biri sıpatında Betxovenniń Toǵızınshı simfoniyasındaǵı Allegro maestoso da rawajlanıwdan reprizaǵa ótiwdi kórsetedi), biraq bas partiya teması bul jerde tiykarǵı fa minor dúzilisinde emes, al atlas tonlılıqqa (F-dur) minor parallelliniń (d-moll) dominant organ punktında jańlaǵanlıǵı sebepli turaqsızlıq sezimi kúsheyedi hám rawajlanıw menen repriza arasındǵı shegara jáne de anıqlaspay qaladı. Reprizada tonallıq turaqlı bas partiyanıń bolmawı tiykarınan kodadan aldın "ekinshi rawajlanıw" zárurlıǵın keltirip shıǵaradı, biraq ol dramatikalıq konflikttiń sheshiliwin bermeydi, kerisinshe, onı jáne de joqarı turaqsızlıq dárejesine jetkeredi.

Simfoniyanıń keyingi bólimlerinde subyektiv dramatikalıq plannan obyektiv janrlı obrazlar tarawına ótileđi, muzıkanıń xarakteri jaqtıraq hám tınıshraq bolıp qaladı. **Ekinshi bólim-** Oylı lirikalıq Andante in modo di canzona tempinde, 2/4 ólsheminde, Des-dur tonlıǵında, goboydıń solosı anıq jırlawshı teması hám janlandırıwshı ótkir ritmi menen názik pastoral reńlerge boyalǵan. Instrumentovkanıń jarqınlıǵı hám tembr boyınsha ájayıp **skerso** (Allegro tempinde, 4/4 ólsheminde, F-dur tonlıǵında, úsh bólimli triosı menen) (balalaykalardıń "tırnalǵan" sestine uqsap ketetuǵın tarlı aspaqlardıń pıccikatosı, shetki bólimleri hám aǵash demli aspaqlardıń

II.

"ısqırǵan tembrindegi" kewilli kóshe qosıǵınıń naması hám mıs demli ásbaplar gruppasındǵı áskeriy marshtıń jańǵırıqları menen trio) kompozitordıń óziniń anıqlaması boyınsha "jaltaqlaǵan diyqanlardıń súwretin" beredi.

Keñ xalıq seyiliniń kórinisin súwretleytuǵın shawqımlı hám tez **final** (Allegro con fuoco tempinde, 4/4 ólsheminde, F-dur tonlıǵında, rondo formasında) bir tárepten Birinshi hám Ekinshi simfoniyalardıń juwmaqlawshı bólimlerine jaqın, biraq mazmunı jaǵınan olardan ádewir quramalı. N. S. Nikolaeva bul finaldıń konfliktsiz xarakterge iye emesligin durıs atap ótedi, onıń mánisin ol "erisilmegen birlikte" qaharmannıń jan dramasına "xalıq ruwxınıń ullı ómir súriwshi shıdamlılıǵın

III. Scherzo.

IV. Finale.

bildiretuǵın ápiwayı, kúshli quwanışlarǵa" qarama-qarsı qoyıwda kóredi. Forması

№	Bólim ataması	Temp	Razmer	Tonlıq	Forma
1	I bólim	Andante sostenuto	3/4	f-moll	Sonata forması
2	II bólim	Andante in modo di canzona	2/4	Des-dur	Quramalı úsh bólimli forma
3	Skерco	Allegro	4/4	F-dur	Ush bólimli forma (triosı menen)
4	Final	Allegro con fuoco	4/4	F-dur	Rondo

boyınsha final «Во поле береза стояла» xalıq qosıǵı temasındaǵı erkin variaciyalı eki epizod hám ayaq oyın menen quwanışlı bayram júris ruwxındaǵı refren menen rondo bolıp tabıladı. Chaykovskiydiń sheberlik penen qayta islegen xalıq naması hár qıylı tásirli xarakterge iye bolıp, geyde jeńil hám sulıw, geyde muńlı hám ayanışlı, geyde awır jaǵdayda jańlaydı. "Qara" reńler, ásirese, ekinshi epizodtıń aqırında qoyıwlanadı hám baslanǵış "taǵdır" temasınıń payda bolıwına tayarlıq kóredi. Final dawamında bir neshe ret júzege keletuǵın dramalıq birinshi bólimniń teması quwanışlı xalıq seyiliniń kórinisin qarańǵılastıradı. Simfoniyanıń finalına baylanışlı avtorlıq sózleri de bultırsız, jarqın hám optimistik penen jańlamaydı: "Basqalardıń quwanışına quwan. Bári bir jasawǵa boladı."

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR:

1. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.
2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.
3. Gulmaryam K., Ğaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAǴI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.

4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEÑELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSEMOVTIN DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
8. Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIÑ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIÑ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.